

Женското: емпирии и дилеми

(Албена Вачева. В периферията на канона. Българските писателки през първата половина на 20. век. С.: Просвета, 2013)

Бисера Дакова

Изследването на Албена Вачева се заема с проявяване на сборния образ български писателки – твърде разнолик и нестроен в събирателността си, – който е останал засенен, невидим, историографски неартикулиран. Както признава още в началото на монографията си авторката, изследването идва като резултат от неимоверното нарастване, разгръщане, изчерпване на тема, която днес изглежда повече или по-малко конюнктурна (желанието да се опише, обхване женската поетическа традиция в България между двете световни войни) – една привидно тривиална задача, неизбежно преминала във фундаменталния проблем за женското писане изобщо, за сложното сплитане-разплитане на идеологическите кодове, насложени върху този дискурс – феминизъм, лява идеология, десният проект „Родно изкуство“.

Така изследователката се озовава пред неразривната преплетеност на *пол* и *идеология*, доколкото се опитва да концептуализира женския опит в писането, както и да фиксира утвърждаването и заличаването на актуални български писателки от канона, който априори е властови, патриархален, по мъжки субординиращ, поемащ в себе си онова, което парадоксално го потвърждава (например ранната поезия на Елисавета Багряна).

Изследването на А. Вачева обаче се изправя пред цяла редица други проблеми: за историографията на женското писане/творчество у нас до 09.09.1944 година, оказала се по-скоро просветване/очертаване на традиция (мислено по този начин още у Петър Горянски през 30-те години на XX век), за „невъзможната история на българската женска литература“ – невъзможна, именно доколкото и самата А. Вачева се стреми да *не* изгражда подвеждаща („изобретателна“ и „фалшива“ в термините на Сток) реконструкция, доколкото по-скоро се уповава на свръхизобилната и непозната емпирия на женското творчество и движение у нас, отказвайки

се от свои собствени концептуализации, позовавайки се на капацитети във феминистката и историографската проблематика като М. Кирова, Кр. Даскалова, А. Личева, М. Николчина, А. Хранова и предпочитайки вгълбението във факта, в детайла, в многозначителната подробност. На финала на изследването тя достойно признава своя отказ от реконструкция, който бихме могли да възприемем като своего рода почтеност, отъждествявайки го с отказ от подмяна, от измамлив образ на билото, но който бихме могли да схванем и като деликатно отдръпване – типично по женски – от едрите редукционистки схеми на мъжете, от впускане в канонотворчество. В този смисъл у А. Вачева статуквото на литературната картина е провокирано, без да бъде разколебано.

И все пак, в целостта си – в своята женска обективност и педантичност – монографията „В периферията на канона“ успява да възстанови и съживи картината на българската литература именно от най-стабилното десетилетие в българската история – 30-те години на миналия век. Това е десетилетието, белязано от тъждеството *женско – градско – буржоазно*, когато жените писателки се самоосъзнават като авторова общност, като социална отделеност, която трябва да добие видимост в публичността на България, когато се конституира женското движение у нас, когато е поставено началото на историографията на литературата, създавана от жени, чрез съчиненията и обзорите на Антон Страшимиров, Петър Горянски, Кръстина Гичева-Михалчева, Соня Вичева.¹ Заслуга на А. Вачева е тъкмо въвеждането в оборот на тезите, визиите, историографските интуиции от тези ранни (и в действителност навременни) изследвания/конципирации на женската литература като същностна съставка от една комплексност в тогавашния поглед, потънала в забвение ведно с творчеството на самите писателки от 30-те години. В този

¹ От твърде богатата библиография, обхващаща както днешното актуално познание за феминизма и женската литература у нас, така и основополагащите обзори от 30-те години, на които А. Вачева се позовава, тук ще се ограничим със споменаване на първите съчинения от 30-те години на XX век, допринесли за проясняването на невидимата женска традиция: **А. Страшимиров**. Мъже и жени в литературата. С., 1930 [A. Strashimirov. Mazhe i zheni v literaturata. S., 1930]; **Петър Горянски**. Вдъхновени жени. Литературни силуети. С., Литературен глас. 1938 [Petar Goryanski. Vdahnoveni zheni. Literaturni silueti. S., Literaturen glas. 1938]; **Кръстина Гичева-Михалчева**. Българската женска лирика. – В: Философски преглед, 1937 (IX), № 4, с. 400–442 [Krstina Gicheva – Mihalcheva. Balgarskata zhenska lirika. – V: Filosofski pregled, 1937 (IX), № 4, s. 400–442]; Българският женски роман. – В: Философски преглед, 1938 (X), № 5, с. 457–484 [Balgarskiyat zhenski roman. – V: Filosofski pregled, 1938 (X), № 5, s. 457–484]; **Соня Вичева**. Нашите писателки. Литературни портрети. С., Литературен глас. 1939 [Sonya Vicheva. Nashite pisatelki. Literaturni portreti. S., Literaturen glas. 1939].

смисъл важно, значимо, приносно обособяване са радикално очертаните граници на периода – от началото на 30-те с книгата на А. Страшимиров („Мъже и жени в литературата“), белязано и от консолидирането на жените писателки в собствен съюз, до преломната 1944 година. (Своеобразен маркер на преломяването, както и на обедняването/„омъжествяването“ на канона, се явява цитираното писмо на Бленика от октомври 1944 г., което свидетелства за разтурянето на женския съюз, т.е. за категоричното зачеркване на *буржоазното* или на десния проект от литературната картина, от световиждането за литературата).

В тази връзка именно изследването на А. Вачева се явява история на/за *разпознаванията* и *припознаванията*: авторката избира да разкаже, да оповести консолидирането на женското писателство у нас, как то си набавя и изгражда минало, провиждайки своите начала у Екатерина Ненчева и Дора Габе, как в рамките на стабилното десетилетие от 30-те години се оформят различни модели поведение на жени писателки („благоприличната“ поезия на Люба Касърова; идилично-идеологическият дискурс в прозата на Анна Каменова, чиято носталгия е вторична, поради несъмнената обвързаност на авторката с „Родно изкуство“; социологическите разрези в поезията на Мария Грубешлиева; изборът на Магда Петканова да бъде „встрани от“, вместо „срещу света“, еманципаторският модел в сборниците с женски разкази у Фани Попова-Мутафова, отвъдидеологическото майчинство на Санда Йовчева и т. н.).

А. Вачева не пропуска да отправи и настоятелното питане, защо социалният канонът избира да признае и включи в себе си единствено Елисавета Багряна и Фани Попова-Мутафова, изцяло игнорирайки творчеството на авторките от 30-те години, радвали се на невиджани тиражи на своите книги и на завидна популярност. И точно тук изниква една стожерна в нейното изследване дилема: изборът пред жените писателки да се идентифицират с канона (или по-скоро да се оставят инертно да бъдат отъждествени с него), или съзнателно да се маргинализират, поемайки цената на своето непризнаване и премълчаване². Тук Вачева прави изключително важното разграничение, че у Багряна канонът разчита, при-

² Точно тази е основополагащата дилема, около която гравитират наблюденията на А. Вачева върху творчеството на жените писателки у нас: „Независимо от това, дали ще наподобява каноничното, или ще се удържа съзнателно в периферните му сфери...“. Вж. А. Вачева. В периферията на канона. Българските писателки през първата половина на XX век. С., 2013, с. 211 [A. Vacheva. V periferiyata na kanona. Balgarskite pisatelki prez parvata polovina na XX vek. S., 2013, s. 211].

познава и остойността екстатичната женственост (= мъжкост), загърбвайки пространни дялове от нейното творчество, които са характерни със съзercателната си, недействена женска нагласа и рефлексивна интонираност, докато у Фани Попова-Мутафова припознава единствено историческите ѝ романи, оказали се потребни на политическата конюнктура от 60-те години, напълно заличавайки същинските „женски“ книги на продуктивната прозаичка като сборника разкази „Жената с небесната рокля“ и повестта „На кръстопът“, безспорно проникнати от патоса на феминизма. Поради това монографията на А. Вачева би могла да се определи и като изследване за наместванията и отместванията, вписванията и отписванията, легитимиранията и зачеркванията на авторови образи от престижното литературно поле.

В този смисъл дилемата *пол – идеология* остава все така отворена в това изследване: в историографията на българската литература женският пол продължава да бъде заслонен от идеологията, със силно накърнена видимост³. Например, бива реабилитиран онзи дял от творчеството на Фани Попова-Мутафова, който обслужва националистическите фантазми, историческите блянове на мъжете. Или – образът на жената според десния проект, като природа, възпроизвеждаща сила и майка – бива приспособен, пригоден, асимилиран от лявата идеология. Сама по себе си обаче жената, т.е. онова, което идеологиите не успяват да инструментализират и употребят, което все така им се изплъзва и продължава да се укрива в периферните гънки на канона – е сякаш останало повече отложено между страниците на албума, в модуса на една хербарийна невидимост, отколкото да е наистина проясено като публично битие. И въпреки обстоятелствения, емпирично богат изследователски наратив на А. Вачева за домогването до публичност, прозрачност и легитимност в социума, творчеството на жените писателки неизменно остава заскобено в частното/домашното/интимното. Обречено повече да бъде несамостоен отглас и, въпреки масовата си проявеност през 30-те години, заставено, призвано едва ли не да артикулира безсубектността, идиосинкразията и второразредността. Но тъкмо в тази му второстепенност, отгласеност, съотнесеност се съдържа и неговият шанс, въздигането му до пълноценен обект за проучвания.

³ В случая влизам в разрез с всички онези приноси – теоретични и литературно-исторически – изследвания у нас от последните десетилетия, които реабилитират женската и феминистична перспектива в писането въобще и в частност в българската литература. Водена съм от убеждението, че тяхната продуктивност се дължи именно на проблематизираната невидимост, неотчлененост на този дискурс, на все така недостатъчната му легитимност.